

כבוד ועונג שבת (שיעור 10)

איסור קריאת שטרי הדיוטות

שיעור מספר 36

במסגרת השיעורים העוסקים בכבוד ועונג שבת, אנו עוסקים בדינים הקשורים לכבוד שבת, הרמוזים בפסוק "אם תשיב משבת רגלך עשות חפצך ביום קדשי וקראת לשבת ענג לקדוש ה' מכבד וכבדתו מעשות דרכיך ממצוא חפצך ודבר דבר" (ישעיהו נ"ח יג). למדנו בשיעורים הקודמים על המחשבה, הדיבור והמעשים המתאימים לשבת, ובהגבלות על המסחר, כראוי ליום קדוש זה. בשיעור זה, המסיים את סדרת "ממצוא חפצך ודבר דבר", נעסוק בחומר הקריאה המתאים לשבת ובכך נסיים את דיני כבוד ועונג שבת.

איסור קריאת שטרי הדיוטות, והגזירות שמא יקרא שטרי הדיוטות

משנה מסכת שבת פרק טז משנה א

כל כתבי הקודש מצילין אותן מפני הדליקה, בין שקורין בהן ובין שאין קורין בהן ... ומפני מה אין קורין בהם? מפני ביטול בית המדרש

רש"י מסכת שבת דף קטז עמוד א

כל כתבי הקדש - כגון תורה נביאים וכתובים, ולא תימא תורה לחוד הוא דשרי למיטרח ולאצולי, ולא שאר ספרים. בין שקורין בהן - כגון נביאים שמפטירין בהן בשבת בבית הכנסת.

בין שאין קורין בהן - כגון כתובים, ורבינו הלוי אמר: דאפילו יחידים אין קורין בהן, כדקתני טעמא משום ביטול בית המדרש, דמשכי לבא, ובשבת היו דורשין דרשה לבעלי בתים שעסוקין במלאכה כל ימות החול, ובתוך הדרשה היו מורין להן הלכות איסור והיתר, וטוב להן לשמוע מלקרות בכתובים

המשנה מבחינה בין כתבי קודש שקוראים בהם לבין כתבי קודש שלא קוראים בהם. המשנה מבררת - מדוע ישנם כתבים שאין קוראים בהם? ומבאר שיש כתבים שאסרו לקרוא מפני ביטול בית המדרש. האם הכוונה היא שאסרו לקרוא בהם בבית הכנסת, או שאסרו לקרוא אותם בשבת כלל? האמוראים נחלקו בשאלה זו -

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קטז עמוד ב

אמר רב: לא שנו אלא בזמן בית המדרש, אבל שלא בזמן בית המדרש - קורין. ושמואל אמר: אפילו שלא בזמן בית המדרש אין קורין ... רב אשי אמר: לעולם כדאמרן מעיקרא, ושמואל כרבי נחמיה. דתניא: אף על פי שאמרו כתבי הקדש אין קורין בהן - אבל שונין בהן ודורשין בהן, נצרך לפסוק - מביא ורואה בו. אמר רבי נחמיה: מפני מה אמרו, כתבי הקדש אין קורין בהן - כדי שיאמרו: בכתבי הקדש אין קורין, וכל שכן בשטרי הדיוטות

רש"י מסכת שבת דף קטז עמוד ב

בזמן בית המדרש - קודם אכילה היו דורשים. שלא בזמן בית המדרש - לאחר אכילה לא דרשו, משום שכרות. כר' נחמיה - אמרה למילתיה, דלית ליה טעמא דאין קורין משום בטול, אלא כדי שיאמרו קל וחומר לשטרי הדיוטות שונין בהן - כגון מדרש שיר השירים וקהלת. שטר הדיוטות - כגון של חשבונות, או איגרות השלוחות למצא חפץ.

הגמרא מסיקה שרב ושמואל חלקו במחלוקת רבי נחמיה וחכמים אם מותר לקרוא בכתבי הקודש בשבת (הכוונה היא לספרי הכתובים, לעומת ההיתר והחיוב לקרוא בתורה ובנביאים). לפי רב איסור קריאת הכתובים מוגבל לזמן הדרשה בלבד, ונועד לעודד אנשים לשמוע את הדרשה. לפי שמואל (בעקבות רבי נחמיה) יש איסור כולל לקרוא כתבי הקודש בשבת, כדי שיהיה ברור שאסור לקרוא כתבי הדיוטות. ההלכה לא נפסקה כרבי נחמיה ושמואל, אך למדנו מכאן עד כמה חז"ל התייחסו בחומרה לאיסור קריאת שטרי הדיוטות. עד כדי כך שהיו תנאים ואמוראים שאסרו את קריאת ספרי הכתובים בכדי למנוע אנשים מאיסור זה!

כאמור, אין הלכה כרבי נחמיה ושמואל, ולא נגזרה גזרה על ספרי הכתובים שמא יקרא שטרי הדיוטות. אך חז"ל אסרו קריאת כתבים נוספים שמא יקרא בספרי הדיוטות -

משנה מסכת שבת פרק כג משנה ב

מונה אדם את אורחיו ואת פרפרותיו מפיו, אבל לא מן הכתב

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קמט עמוד א

מאי טעמא? רב ביבי אמר: גזירה שמא ימחוק. אביי אמר: גזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות ... תנו רבנן: כתב המהלך תחת הצורה ותחת הדיוקנאות - אסור לקרותו בשבת

רש"י מסכת שבת דף קמח עמוד ב

משנה - אבל לא מן הכתב - אם כתב מערב שבת: כך וכך אורחים פלוני ופלוני זמנתי, כדי שלא ישכחם - לא יקרא באותו כתב בשבת
גמרא - שמא ימחוק - מן האורחין, שיראה שלא הכין להם כל צרכם, ויתחרט שזימן יותר מן הראוי, וימחוק מן הכתב, כדי שלא יקראם השמש
כתב המהלך תחת הצורה ותחת הדיוקנאות - כגון בני אדם המציירים בכותל חיות משונות, או דיוקנות של בני אדם של מעשים, כגון מלחמת דוד וגלית, וכותבין תחתיה זו צורת חיה פלונית, וזו דיוקנית פלוני ופלונית.
אסור לקרותו בשבת - שמא יקרא בשטרי הדיוטות.

המשנה אסרה קריאת רשימת אורחים ומנות. בגמרא מובאת מחלוקת אם האיסור הוא מפני חשש שימחק, או שמא יקרא בשטרי הדיוטות. בהמשך הגמרא אוסרת את קריאת הכתב שתחת תמונות וחפצי אומנות, ורש"י מבאר שאיסור זה תוקן מחשש שמא יקרא שטרי הדיוטות גם הוא.

❖ הרחבות – העמקה בסוגיית הגמרא ובמחלוקת אביי ורב ביבי

נמצאנו למדים שגם התנאים ואמוראים שחלקו על רבי נחמיה ושמאל הסכימו שקריאת שטרי הדיוטות בשבת הוא איסור חמור מספיק בכדי שיגזרו על גביו גזירות בכדי להרחיק ממעבר על איסור זה. עלינו לברר מהו טעם האיסור, מהי הגדרת שטרי הדיוטות, ומה כלול בגזירות שנועדו להרחיק את האדם מקריאת שטרות אלו.

טעם האיסור

א. פגיעה בקדושת השבת

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שבת פרק כג משנה ב

הטעם שאסרו למנות מן הכתב שמא יקרא אגרות בשבת, וזה אסור, שכל זולת ספרי הנבואה ופירושיהם אסור לקרותו לא בשבת ולא ביום טוב, ואפילו היה בו דברי חכמה ומדע

מדברי הרמב"ם משמע שאיסור הקריאה בשטרי הדיוטות קשור לקדושת השבת. אסור לקרוא בשבת ויום טוב כל דבר שאינו ספרי נבואה ופירושיהם (כמובן שבכלל זה המשנה הגמרא וספרי ההלכה, שכולם תורה שבעל פה המפרשים את התורה שבכתב שמותר ומצווה לקרוא). בעל המאור מבאר את מחלוקת רב ושמאל שהובאה לעיל, ואת הפסיקה למעשה, ותוך כדי הדברים משמע שלמד את איסור קריאת שטרי הדיוטות כדרך שמשמעת מפירוש המשנה של הרמב"ם –

המאור הקטן מסכת שבת דף מג עמוד א

הא דאמר שמואל "בין בזמן בית המדרש בין שלא בזמן בית המדרש אין קורין", אוקימנא כרבי נחמיה ... לא סברי כוותיה בהא, אלא כרבנן דפליגי עליה דרבי נחמיה ס"ל. מיהו בשטרי הדיוטות אסור לקרות בשבת לדברי הכל, וליכא מאן דפליג עליה. ומאחר שפשט מנהג הראשונים שהיו נוהגין לדרוש בכל שבת ושבת עד זמן סעודה, אין לנו אנו היום למנוע עצמנו לקרוא בכל כתבי הקדש ובכל ספר שיש בו סרד קדושה כל היום כולו. והטעם שלא היו בדורות הראשונים קורים בספר כתובים בשבת עד אחר סעודת השבת מפני שלא היה מתקנת עזרא אלא לקרות בתורה ולתרגם בנביא, ולא התירו לקרוא בספר אחר, כדי שיהו הכל משכימים לשמוע הדרשה שהיו דורשין עד זמן סעודה

מלשון בעל המאור משמע שכולם מודים שבשבת אסור לקרוא ספרים שאין להם קשר לקודש- "סרד קדושה". לפי שמואל ורבי נחמיה אסור לקרוא אפילו את ספרי הכתובים (אלא רק תורה ונביא), ולפי רב אסרו את קריאת הספרים הללו רק בזמן הדרשה. מוסכם על כולם שאסור לקרוא בשבת ספרים שאין בהם לכל הפחות קשר לקודש. מהגדרה זו עולה לכאורה שאיסור קריאת שטרי הדיוטות נועד למנוע פגיעה בקדושת השבת. דברים דומים מצויים בחידושי הריטב"א –

חידושי הריטב"א מסכת שבת דף קמח עמוד ב

ודאי אסור לעיין ולהוציא שעת שבת לעיין ולהסתכל בשטרי הדיוטות

מלשונו משמע שהאיסור הוא בעצם זה שמזלזל בקדושת השבת בעיסוק בדברים שאינם הולמים את קדושתה.

ב. משום "ממצוא חפצך ודבר דבר"

כאמור, יתכן וכוונת הר"י מלוניל היא שאיסור קריאת שטרי הדיוטות אינה איסור עצמאי, אלא חלק מהאיסור הכללי של "ממצוא חפצך ודבר דבר". בעלי התוספות כתבו כך במפורש –

הגהות מיימוניות הלכות שבת פרק כג הלכה יט

ר"ש פירש – שטרי מקח וממכר, דאסירי משום ממצוא חפצך

מהו ההבדל בין הטעמים שכתבנו עד כה? לכאורה גם ציווי הנביא להימנע 'ממצוא חפצנו ודבר דבר' נועד לשמור על קדושת השבת! שתי תשובות בדבר. ראשית – יש שאלה עקרונית – האם גזירת הקריאה בשטרי הדיוטות היא גזירה שנגזרה בפני עצמה, או שהיא חלק מאיסור קודם? מעבר לכך, השלכה משמעותית לשאלה זו היא שאלת היקף האיסור. בפשטות דברי הרמב"ם ובעל המאור עולה שקריאת כל דבר שאין בו 'סרך קדושה' פוגע בקדושת השבת. מתוך כך שבעלי התוספות הבינו שמדובר בסעיף מתוך איסורי "ממצוא חפצך ודבר דבר", האיסור לשיטתם עשוי להיות מצומצם משמעותית. לכאורה כך עולה מדברי ר"י שהובאו ברא"ש –

רא"ש מסכת שבת פרק כג סימן א

שטרי הדיוטות דאסיר למיקרי בהו – פ"י היינו שטרי מקח וממכר ושטרי חובות ומשכונות, משום ממצוא חפצך ודבר דבר

לעומת הרמב"ם ובעל המאור, שאסרו כל דבר שאין בו סרך קדושה, מדברי ר"י עולה ששטרי הדיוטות הם רק שטרות עסקיים למיניהם. בהמשך נעמוד על המחלוקת בהיקף האיסור, את דברי ר"י הבאנו בכדי לחדד את ההבדל בין השיטות.

ג. גזירה שמא יעשה מלאכה

הר"י מלוניל מביא נימוק נוסף לאיסור הקריאה בשטרי הדיוטות –

רבינו יהונתן מלוניל על הרי"ף מסכת שבת (לפי דפי הרי"ף) משניות דף סג עמוד א

אסור לקרוא בשטרי הדיוטות משום דגזרינן שמא יכתוב תשובה לשואל ממנו דבר

מי שקורא שטר עומד בניסיון שמא יכתוב משהו בתגובה. לפי הר"י מלוניל, איסור קריאת שטרי הדיוטות נועד למנוע זאת.

לעומת פירושו על המשנה, ביד החזקה הרמב"ם כתב טעם אחר –

רמב"ם הלכות שבת פרק כג הלכה יט

אסור לקרות בשטרי הדיוטות בשבת שלא יהא כדרך חול ויבא למחוק, מונה אדם פרפרותיו ואת אורחיו מפיו אבל לא מן הכתב, כדי שלא יקרא בשטרי הדיוטות, לפיכך אם היו השמות חקוקין על הטבלה או על הכותל מותר לקרותן מפני שאינו מתחלף בשטר, ואסור לקרות בכתב המהלך תחת הצורה ותחת הדיוקני בשבת

לפי הרמב"ם בהלכות, איסור הקריאה בשטרי הדיוטות נועד למנוע את החשש שימחק. לפי שיטה זו, מדוע רשימות האורחים במסכת שבת נאסרו רק כגזירה משום שטרי הדיוטות, הרי יש חשש שימחק מהם עצמם? לכאורה יש לבאר שרשימות האורחים לסעודת השבת אינם קריאה "דרך חול", אלא מצרכי השבת. לכן האמוראים הציעו סיבות אחרות לאיסור- גזירה שמא ימחק, או שמא יגרר ויקרא שטרי הדיוטות ממש (כך ביאר בארחות שבת פרק כ"ב הערה קצ"א).

❖ הרחבות – אם איסור קריאת שטרי הדיוטות היא מחשש שמא ימחק, במה חלק אביי על רב ביבי?

יש לציין שלכאורה יש יתרון גדול לשיטת בעלי התוספות. דקדוק בגמרות שהחזרו לעיל יעלה שאיסור קריאה בשטרי הדיוטות לא מבואר בפני עצמו בשום מקום בש"ס. כל האזכורים של איסור זה מובאים בהקשר של הגזירות שהוסיפו תנאים ואמוראים על האיסור עצמו. רבי נחמיה ושמאל אסרו את קריאת ספרי הכתובים שמא יקרא שטרי הדיוטות. אביי ביאר שאיסור קריאת רשימות אורחים ומנות נועד למנוע מקריאת שטרי הדיוטות, ובברייתא נאמר שאסור לקרוא את מה שכתוב תחת הדיוקנאות, שאינם שטרי הדיוטות, אלא הרחבה של האיסור. מדוע האיסור עצמו לא מחזר באף מקום?

לפי בעלי התוספות ניתן ליישב בקלות. כבר הרחבנו בשיעור 33 רבות בהגדרת מה כלול ב"ממצוא חפצך ודבר דבר". שטרי הדיוטות, כפי שהגדירו אותם בעלי התוספות, בהחלט עונים על ההגדרות שהובאו שם. אם

כך לא מדובר על גזירה בפני עצמה, אלא על איסור מוכר ומובן, שאין צורך לפרטו בנפרד, וניתן לבחון היכן ראוי להרחיבו (כפי שהובא בסוגיות השונות).
 אך לפי יתר הפירושים מדובר באיסור רחב יותר – או איסור על כתבים נוספים בכדי שלא יפגע בקדושת השבת, או גזירה העומדת בפני עצמה, שנועדה למנוע מעבר על מלאכות האסורות מן התורה. מדוע הגמרא לא הזכירה את האיסור הזה במפורש?
 דקדוק בדבריו של רבי נחמיה יכול להוביל לתשובה מעניינת –

תלמוד בבלי מסכת שבת דף קטז עמוד ב

אמר רבי נחמיה: מפני מה אמרו, כתבי הקדש אין קורין בהן - כדי שיאמרו: בכתבי הקדש אין קורין, וכל שכן בשטרי הדיוטות

רבי נחמיה חשש כל כך שמא יקראו בשטרי הדיוטות, עד כדי כך שהעדיף למנוע קריאה של כתבי הקודש, ובלבד שלא יבואו לקרוא בשטרי הדיוטות. מדוע החשש כל כך קיצוני? ניתן לומר שקריאה בשטרי הדיוטות היא חמורה מאין כמותה. אך יתכן שהתשובה פשוטה יותר. אדם שובת ממלאכתו בשבת. אם הוא לא תלמיד חכם, מה הוא יעשה כל היום? קשה לשכנע אנשים שימנעו מקריאת דברים מעניינים בשבת. לכן רבי נחמיה גזר אפילו על קריאת ספרים שיש בהם קדושה. הוא הורה לשלם את המחיר, אפילו לוותר על לימוד חלקים מסויימים בתורה בשבת, וממילא יבין ההמון שבשבת יש לקרוא רק את הדברים הראויים. אמנם דברי רבי נחמיה לא נפסקו להלכה, אך יתכן שרוח דבריו נשבה בין התנאים והאמוראים. לכן מעולם לא נוסחה משנה ברייתא או מימרא מסודרת האוסרת את קריאת שטרי הדיוטות. חז"ל רק הגדירו את האיסורים הסובבים, תוך הצגת ההנחה שמדובר באיסור מוחלט, עד כדי כך שאנו לא עוסקים באיסור עצמו, אלא בגזירות שמא יגיעו לאיסור זה, בתקווה שאנשים יקבלו את האיסור עצמו כמובן מאליו.¹

לסיכום – עלו בדברי הראשונים שלושה טעמים לאיסור קריאת שטרי הדיוטות –

1. מפני קדושת השבת, שאין ראוי לקרוא בה דברים שאין להם קשר לקודש, 'סרך קדושה' (רמב"ם בפירוש המשנה, בעל המאור, ריטב"א).
2. חלק מאיסור "ממצוא חפצך ודבר דבר" (ר"ש שהובא בהגהות מיימוניות, ר"י שהובא ברא"ש).
3. שמא יעשה מלאכה (ר"י מלוניל בפירושו השני – שמא יכתוב. רמב"ם בהלכות – שמא ימחק).

מהי "קריאה"?

ראבי"ה חלק ג - הלכות יום טוב סימן תשמד

בשם רבינו שמואל שמעתי שיש חילוק בין קריאה בפה לראיה בעלמא

הראבי"ה מביא בשם רבינו שמואל שהאיסור הוא לקרוא, אך אין איסור לראות. שבלי הלקט מביא מחלוקת ראשונים בעניין –

ספר שבלי הלקט ענין שבת סימן קכב

יש מתיר הרהור בלא קריאה, דהא דאמרין דאסור לקרות משום דכתיב "ממצא חפצך ודבר דבר", דבור אסור הרהור מותר, הלכך שפיר דמי לעיוני באגרות. ואינו נראה. וכן כתב ר' בנימין אחי נר"ו, דאפילו הרהור בלא קריאה אסור, לפי שאי אפשר שלא יישא ויתן בדברי ענייני האגרת

שבלי הלקט ואחיו לא מקבלים את הקולא של רבינו שמואל, אך טעמם הוא מפני שלא חשבו שסביר שאדם יעיין באגרת בעיניו בלא שיישא ויתן בכתוב בו.

כמובן שגם הראבי"ה לא התיר לעיין בשטרי מקח וממכר, האסורים מצד "ממצוא חפצך", כפי שמחדד הגר"ז מלאדי –

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שז סעיף כא

שטרי הדיוטות, דהיינו שטרי חובות ומקח וממכר ומשכנות וחשבונות וכל כיוצא בהם, מחפצים האסורים לעשות בשבת, אסור לקרותם בשבת משום ממצוא חפצך, ואפילו לעיין בהם בלא קריאה אסור, ולא אמרו ש"דבור אסור הרהור מותר" אלא כשאין הדבר ניכר שמהרהר בחפצים האסורים, אבל כאן שניכר לכל שמהרהר בחפצים האסורים הכתובים בשטר הרי זה בכלל איסור ממצוא חפצך

כפי שנראה בהמשך, השו"ע צירף את שיטת הראבי"ה לקולא.

¹ מעין הדברים הללו הובאו בעלון "אור ישראל", גליון 15 עמוד מח

כפי שראינו לעיל, במשנה נאסר לקרוא רשימת מנות. הגרש"ז התיר עיון חטוף ברשימה –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשע) פרק כט ס"ק קלג

עיינ בספר שולחן שלמה, שלעניין רשימת התפריטים של סעודת שבת ויום טוב "יתכן מותר להציץ בה כדי לראות ולזכור את הסדר"

לסיכום:

הראבי"ה בשם רבנו שמואל פוסק שהאיסור הוא לקרוא את השטרות בקול, אך אין איסור לעיין בהם בעיניו. שבלי הלקט הביא מחלוקת בזה. בדבריו עולה שהאוסרים את העיון אסרו זאת מפני החשש שאם יעיין, סופו שגם יקרא בפיו.

הגר"ז מלאדי חידד שבשטרות עסקיים אסור אפילו לרפרף, מפני שניכר שעוסק בחפציו. בהמשך נראה שהשו"ע צירף את שיטת הראבי"ה לקולא. ועל סמך זה, הגרש"ז התיר להציץ ברשימת מנות.

היקף האיסור

קריאת מכתבים

בכל סוגיות הגמרא עלה שיש איסור קריאה בשטרי הדיוטות, ונאסרה הקריאה בכתבים נוספים, שמא יקרא בשטרי הדיוטות (כך גזרו חז"ל על כתב המהלך תחת הצורה). אם כך, בבואנו לבחון מהו היקף האיסור, עלינו לעמוד על שתי הגדרות – א. מהם שטרי הדיוטות? ב. מה כלול בגזירה שמא יקרא בשטרי הדיוטות? כבר לעיל עמדנו על כך שלכאורה יש קשר בין טעם הגזירה לבין היקפה. הרמב"ם בפירוש המשנה אסר קריאת כל דבר שאין בו קדושה, וכך משמע מדברי בעל המאור, שאין לקרוא אף דבר שאין לו קשר לקודש 'סרך קדושה'.

רש"י ביאר מהם שטרי הדיוטות בשני מקומות –

רש"י מסכת שבת דף קמט עמוד א

כל הני - שמא יקרא בשטרי הדיוטות של מקח וממכר קאמר

מדבריו כאן משמע שסבר כבעלי התוספות שהובאו לעיל, שאסרו רק כתבים עסקיים. לפי ביאור זה היה מקום לומר שרש"י סבור גם כטעמם של בעלי התוספות, שטעם איסור הקריאה בשטרי הדיוטות הוא משום "ממצוא חפצך ודבר דבר".

אך בדף קט"ז ע"ב רש"י הוסיף –

רש"י מסכת שבת דף קטז עמוד ב

שטר הדיוטות - כגון של חשבונות, או איגרות השלוחות למצא חפץ

מכך משמע שרש"י כלל בשטרי הדיוטות גם מכתבי שלום שאין להם קשר עסקי. כצפוי, בעלי התוספות חלקו על כך –

תוספות מסכת שבת דף קטז עמוד ב

וכ"ש בשטרי הדיוטות - פירש בקונטרס איגרות. ותימה, דנהגו העולם לקרות בכתב ואיגרות השלוחים ממקום למקום ... ונראה לר"י דלא קרי שטרי הדיוטות אלא שטרי חובות וכיוצא בהן, אבל איגרות שרי, דפעמים יש בהן פקוח נפש. ואפילו יודע שאין בו פקוח נפש מתיר ר"י, דלא הוי שטרי הדיוטות, כיון שאין צריך למה שכתוב בה לפי שיועד מה שבאיגרות, ואם אינו יודע, שמא יש בו צורך גדול או פקוח נפש ושרי. וכן משמע בירושלמי, דקאמר: מפני מה אין קורין בכתבי הקדש? מפני שטרי הדיוטות, שאם אתה אומר לו שהוא מותר, אף הוא אומר: מה בכך אם אתעסק בשטרותי? משמע דווקא כעין חובות ושטרות קאמר ... ומיהו אותן מלחמות הכתובין בלע"ז נראה לרבנו יהודה דאסור לעיין בהן, דלא גרע מהא דתניא בפי' שואל (לקמן קמט). כתב שתחת הצורה והדיוקנאות אסור לקרות בהן בשבת. ואפילו בחול לא ידע ר"י מי התיר, דהוה ליה כמושב לצים

שימו לב שר"י ור"ת חולקים על רש"י בשתי רמות של הדין. ראשית – הגדרת שטרי הדיוטות. שטרי הדיוטות הם רק שטרות עסקיים למיניהם. את ההבנה הזאת הם מוכיחים מהאופן בו דברי רבי נחמיה (שלמדנו לעיל) מתוארים בירושלמי. לאחר מכן עולה שאלה נוספת – גם אם המכתבים אינם שטרי הדיוטות, האם מותר לקרוא אותם, או שמא גם הם נאסרו כגזירה משום שטרי הדיוטות? ר"י ור"ת מתירים לקרוא מכתבים, מכיוון שיתכן ויש בהם צורך גדול, או שאין בהם חידוש משמעותי (את סוף דברי התוספות ננתח בהמשך). מכיוון שזהו טעם ההיתר, היו שצמצמו אותו רק למקומות בהם טעם זה סביר –

רבינו ירוחם - תולדות אדם וחוה נתיב יב חלק ז דף עו טור ג

נראה דדוקא אגרות שלומים שיש ימים רבים שנשתלחו לו, אבל מי ששולח אגרת בשבת נראה דמותר לקרותה, דשמא יש בה דבר שצריך, ולא מיקרי שטרי הדיוטות, ויותר הן מרשות, וכן ראיתי לרבנתי נוהגין

כלומר, מכתבים אינם שטרי הדיוטות, אך יתכן ויש לאוסרם כגזירה שמא יקרא שטרי הדיוטות. רבינו ירוחם למד מר"ת שההיתר מבוסס על כך שיתכן ויש מידע נחוץ במכתב. אם כך, ההיתר הוא רק במכתבים חדשים, בהם יתכן ויש מידע חדש שטרם הגיע לידי. אם הגיע לידי מכתב ישן בשבת, המידע שבו כבר אינו חדש, ומסתבר שאין נחיצות לקרוא אותו מיידית.

לעומתם, הרא"ש הגדיר את שטרי הדיוטות כדברי בעלי התוספות, אך אסר קריאת מכתבים –

רא"ש מסכת שבת פרק כג סימן א

שטרי הדיוטות דאסיר למיקרי בהו, פירש ר"י – היינו שטרי מקח וממכר ושטרי חובות ומשכונות, משום ממצוא חפצך ודבר דבר. וכיון דחיישינן שלא למנות אורחיו ופרפרותיו שמא יקרא בשטרי הדיוטות, מסתברא הוא הדין בכל אגרות רשות. ומצינא לפלוגי דוקא בהני שייך למיגזר טפי לפי שהן מענין חשבונות וצרכיו ודמי לשטרי הדיוטות טפי מאיגרי הרשות שהן דברי שלומות ואין בהן צורך. אבל מדאסרינן כתב שמהלך תחת הצורה ותחת הדיוקנאות שאין בהן צורך כלל, ואסרינן משום שמא יקרא בשטרי הדיוטות, נראה דהוא הדין אגרות הרשות. והביא ה"ר יונה ז"ל ראיה מהא דתניא פ' כל כתבי (דף קטז ב) א"ר נחמיה מפני מה אין קורין בכתבי הקודש בשבת כדי שיאמרו בכתבי הקודש אין קורין בשטרי הדיוטות לא כ"ש. והא ודאי דלר' נחמיה אסור לקרות באגרות הרשות מהאי טעמא, ומדר' נחמיה נשמע לרבנן, דע"כ לא פליגי רבנן עליה אלא בכתבי הקודש שאין לאסור מטעם זה אבל ודאי אגרות הרשות בשטרי הדיוטות מיחלפי

הרא"ש אמנם קיבל את הגדרת בעלי התוספות לשטרי הדיוטות עצמם. אך מכיון שמעבר לשטרי הדיוטות נגזר שלא לקרוא כתב שתחת הצורה, מסתבר שאף כתבים רגילים כלולים בגזירה זו. יתרה מזו, רבי נחמיה גזר על קריאת כתבי הקודש. אמנם חכמים חלקו על כך, אך מסתבר שרבי נחמיה לא גזר גזירה מנותקת לחלוטין מהתפיסה של שאר התנאים. מסתבר ששאר התנאים הסכימו שיש לגזור על קריאת דברי רשות באופן רחב, וחלקו רק על הרחבת רבי נחמיה את האיסור לכלול קריאה בכתבי הקודש. בדברי הרמב"ם ובעל המאור שראינו לעיל עולה שאסור לקרוא בכל דבר שאין לו קשר לקודש 'סרך קדושה'. ברם אין זה ברור אם כך פירשו את המושג "שטרי הדיוטות", או שזו כבר הרחבה לגזירות שטרי הדיוטות, בדומה לרא"ש.

מלשון הרשב"א ניכר שסובר כרא"ש, ומציין שיש לחשוש לדברי רש"י –

חידושי הרשב"א מסכת שבת דף קמט עמוד א

ולענין קריאה באגרות שלום בשבת – אסור, גזירה משום קריאה בשטרי הדיוטות, דהיינו שטרות של מקח וממכר, וכל שכן לדברי רש"י ז"ל שפירש שטרי הדיוטות אגרות שלום

בתשובה הרשב"א נשאל מדוע הוא חולק על רבו הרמב"ן בעניין זה –

שו"ת הרשב"א חלק ז סימן שמו

שאלת אם מותר לקרות באגרות שלומים בשבת אם לאו, ואמרת שראית שם מי שהיה מתיר משם הרמב"ן ז"ל: תשובה כבר ראית שאני דעתי לומר שאסור, וכמו שכתבתי בשבת פרק שואל (ד' קמ"ט), ובמקומי אני עומד. וכל שכן לפרש"י ז"ל, שפירש שטרי הדיוטות – אגרות שלום. ומכל מקום מי שדעתו נוטה לדברי הרמב"ן ז"ל, אין כח בדינינו למחות בידו ... כל מי שנוהג כאחד מן הגדולים ואין בידנו ראיה מוכרחת אין בנו כח למונעו, והאמת יורה דרכו

הרשב"א מודה שאין לו ראיה מוכרחת נגד דברי הרמב"ן. בדברי הרא"ש משמע שהרא"ש סבר ששיטתו הכרחית. כפי שנראה בהמשך, הרשב"א אמנם פסק כרא"ש בעניין איגרת שלום, אך מסקנותיו פחות קיצוניות.

אם כך, ביחס למכתבי שלום עולות שלוש שיטות –
רש"י – מכתבים הם שטרי הדיוטות.

ר"ת ורמב"ן – מכתבים אינם שטרי הדיוטות, ואף יש להתיר את קריאתם בשבת (רבנו ירוחם – יש לקבל את דבריהם במכתבים שיתכן ויש בהם נחיצות מיוחדת).

רא"ש, רבנו יונה, רשב"א – אמנם שטרי הדיוטות הם שטרי מסחר בלבד. אך יש לגזור על כל כתב חולין שמא יקרא בשטרי הדיוטות.

הרמב"ם בפירוש המשנה ובעל המאור ודאי אוסרים שטרי הדיוטות, אך אין זה ברור אם סברו כרש"י או כרא"ש.
פסיקת השולחן ערוך מורכבת –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שז סעיף יג

שטרי הדיוטות, דהיינו שטרי חובות וחשבונות ואגרות של שאלת שלום, אסור לקרותם
בסעיף זה משמע שהשו"ע העתיק את הגדרת שטרי הדיוטות מרש"י. אך בסעיף הבא הביא את הקולות של
בעלי התוספות –

שם סעיף יד

לקרות באיגרת השלוחה לו, אם אינו יודע מה כתוב בה, מותר ולא יקרא בפיו אלא יעיין בה
נראה שעקרונית השו"ע הגדיר שטרי הדיוטות כרש"י, אך הקל לקרוא אגרות בצירוף של שני דברים – 1. "אינו
יודע מה כתוב בה" – כפי שכתב ר"ת, שמא יש שם דברים הקשורים לפיקוח נפש וצורך הגוף וכדו'. 2. "לא
יקרא בפיו אלא יעיין" – על סמך דברי הראב"ה.

היחס בין מכתבים לבין עיתונים

בעלי התוספות מתירים קריאת מכתבים. בין השאר ההיתר נובע מהצורך לדעת מה מתחדש בעולם, ושמא
יש שם דברים העשויים להשפיע על חיינו. אם בעלי התוספות מקילים במכתב, שלא יודעים מה תוכנו, מכיוון
שיתכן ויש בו חדשות חשובות, לכאורה בעיתונים, שודאי שיש בהם חדשות המשפיעות על חיינו, יש מקום
להקל. וכך פסק בשבות יעקב –

שו"ת שבות יעקב חלק ג סימן כג

ע"ד קריאת הנייא צייטונג בשבת בתוך כתב התחדשות שנדפסים מקראות של זמנים הללו, שיש בהם כמה צרכי בני
אדם, לידע באיזה מדינה שהוא מלחמה או שאר מקראות רעות ח"ו, ואולי אפשר להציל איזה דבר על ידי איזה
פעולה וכיוצא בזה, נראה לי דליכא בזה איסור קריאה משום שטרי הדיוטות
ברם הפוסקים כתבו שבימינו אין נכון ליישם את ההיתר הזה –

באר משה חלק ו סימן סו

גם לשבות יעקב בזמנינו אסור לקרוא הציטונגען, דכל טעמו של השבות יעקב אינו אלא כי אם שעל ידי הציטונגען
יתודע לו איזה חדשות ממלחמה ויכול להציל עצמו בעוד מועד, או על ידי מקרה רע אחר באיזה מקומן יהיה ביכלתו
להציל מסכנה וכיוצא בזה, וטעמו להתיר משום פקוח נפש בשעת מלחמה, וטעמים אלו אינם שייכים כלל בזמנינו.
ועוד, כי כל הנדפס בעיתון כבר נשמע בין הבריות על ידי כלי חדשות שנתחדשו, וכל הקריאה בעיתון לידע הדבר שכבר
נשמע בקיצור ולקרותו באריכות ושאר עניינים שיחות חולין בעלמא ואם כן גם להשבות יעקב אין שום היתר בדבר
הבאר משה מסביר שיש שתי סיבות שלא ניתן לסמוך על דברי השבות יעקב בימינו – 1. בימינו אין זה סביר
שמידע בעיתון יוכל להשפיע על חיינו בצורה ישירה מספיק המצדיקה את העיון בו. 2. בימינו המידע מגיע
לכל מקום גם בלי העיתונים, והעיתונים נועדו רק לפרוש התבוננות נוספת בחדשות הידועות משכבר.
יש לציין שדברי הבאר משה נכתבו עוד לפני עידן האינטרנט. בימינו על אחת כמה וכמה שאין דבר נעלם
ממנו ואין נסתר מנגד עינינו, לטוב ולמוטב. מאידך, קריאת העיתונים בימינו נועדה גם לחדד את ההבדלים
בין הדעות השונות, ובירור הפרשנות והמשמעות של הקורה סביב. מבחינה זו, יש מקום לומר שקריאת
החלקים הנכונים בעיתון יכול להיות משמעותי לחייו של אדם גם בעולם בו כל המידע גלוי וידוע.
באגרות משה ביטל את היתר קריאת המכתבים באופן דומה –

שו"ת אגרות משה אורח חיים חלק ה סימן כא תשובה ה

במדינה זו שאיכא טעלעפאן כמעט בכל בית אין לחוש לדבר נחוץ לצורך הגוף ממש. ואסור לקרות ולטלטל אף
לאיגרות שמתוך התחום
הגרש"ז מותיר את היתרו של ר"ת לקרוא מכתבים על כנו, בצירוף סברא נוספת –

שולחן שלמה סימן שח ס"ק ד

מה שכתב בשו"ע, דמותר לקרוא באיגרת השלוחה לו אם אינו יודע מה כתוב בה, שמא יש בה דבר שהוא צורך הגוף,
אף על פי דהאידינא מודיעים דברים דחופים על ידי הטלפון או מברק, עם כל זה עדיין נראה דמכל מקום מותר, כי
יתכן שיהנה מזה בו ביום

בהמשך נעסוק במחלוקת הפוסקים אם קריאה לתענוג מותרת. רוב הפוסקים דחו את הקולא הזאת מן ההלכה, כפי שנראה בהמשך. ככל הנראה, הגרש"ז רואה בה סברא משמעותית מספיק בכדי להתיר את ההיתר הקודם על כנו.

היעב"ץ הציע את ההיתר של השבות יעקב, אך דחה את ההיתר מטעם אחר –

שו"ת שאילת יעבץ חלק א סימן קסב

ולענין לקרות בקורנטין הנדפסים בכרכים ועיירות גדולות מדי שבוע בשבוע במדינה זו. להודיע בקרב הארץ חדשות וקורות מתרגשות מענייני מלחמה ושאר מאורעות זולתיות ההווים בעולם יום יום. נ"ל פשוט שאינם בכלל איסור שטרי הדיוטות. מידי דהוי אאגרת השלוח ואינו יודע מה כתוב בו שמותר לקרותו. הכי נמי הני פתקי חידושים שנוגעים על פי הרוב לכלל או לפרט. וביחוד בזמן שיש מלחמי ושעת חירום בעולם. שלפעמים יש צורך גדול לידע איזה צד גבר. ויש לחוש אפי' מחמת עסקי נפשות ... אמנם עדיין חוכך אני להחמיר מטעם אחר, דהיינו מפני שבסופן רגילים להודיע גם כן הסחורות וקרקעות וכלים הנמכרים, ושאר ענייני מו"מ ועסקי תגרים. שזה ודאי אסור לקרותו בשבת. ואפילו לעיין בהם להרהר בלבד נראה לי דאסור. אף על גב דהרהור בעסקיו מותר היינו במחשבה גרידא. אבל לא מתוך הכתב ודוק'. ועוד בעסקיו דווקא מה שצריך להם ולא להוסיף עליהם. וא"ת יזהר מלעיין בדברים הללו הנזכרים ונתיירנו בשאר י"ל סחור סחור לכרמא לא תקרב בפרטות לסוחרים שכל הבטתם בהם הוא בשביל כך. נכון לאסור לגמרי

מדברי הפוסקים עולה שיש להבחין בין חלקים שונים של העיתונות. היתרו של השבות יעקב יכול להיאמר על החדשות, אך לא על כתבים כלכליים למיניהם, וכן לא על פרסומות למבצעים שונים, שכל אלו עוסקים בסחורה והם שטרי הדיוטות ממש. ניזכר שבסוגיות הגמרא, הגמרא הזכירה את הגזירה שלא יקרא דברים שאינם שטרי הדיוטות, גזירה שמא יחליף ויקרא שטרי הדיוטות. במקרה של עיתון שבו גופו יש כתבים כלכליים ופרסומות לדברים כלכליים, על אחת כמה וכמה!

לאור הדברים הללו, יש לדון גם בעלוני שבת. העלונים בהם הפרסומות הכלכליות בולטות ומרשימות, לכאורה פשוט שעליהם נאמר שבקלות יתחלפו דברי התורה שבהם בשטרי הדיוטות שבהם. וכך נפסק בתשובת במראה הבזק (בהרחבות מובאת התשובה עם הערות השוליים המורחבות) –

תשובת במראה הבזק (טרם פורסם)

שאלה : מהו הסטטוס של עיתון בשבת? וכן עלוני תורה שיש בהם פרסומות? ובפרט עיתון "משפחה", שיש בו דברי תורה, כתבות אחרות, ופרסומות רבות?

תשובה : ראשית יש להקדים שתשובה זו אינה מתייחסת לעיתונים מסוג כזה שאף ביום חול אין לקוראם.

יש להבחין בין החלקים השונים שבעיתון כדלהלן:

אסור לקרוא פרסומות וכתבות הנוגעות לעסקיו של האדם, בשבת.

חלק מיתר הכתבות בעיתון אסורות בקריאה משום גזירת חז"ל שלא יבואו לקרוא שטרי הדיוטות.

כתבות העוסקות בדיונים מעמיקים בשאלות חברתיות ובנושאים העומדים על הפרק אין לאסור קריאתם, ובלבד שיעשה כל מאמץ לא לקרוא את הפרסומות המסחריות. מי שאינו יכול להימנע מקריאת הפרסומות מן הראוי שיחמיר ולא יקרא כלל.

כמו כן, עלונים של דברי תורה המכילים פרסומות הנוגעים לעסקיו של אדם, אם אינו יכול להימנע מקריאת הפרסומות, מן הראוי להימנע מלקרוא בשבת. יש לציין שעלונים אלו שהם בחלקם הגדול עלוני פרסום מסחריים, אין מקומם בבתי הכנסת אף בימי חול.

❖ הרחבות – תשובת "במראה הבזק" – האם מותר לקרוא עיתונים ועלוני שבת בשבת

לסיכום:

בעלי התוספות התירו קריאות מכתבים בשבת, בין השאר מכיוון שיתכן ויש בהם ידיעות משמעותיות לחייהם של אנשים. לאור זאת השבות יעקב התיר קריאת עיתון, שודאי שיש בו דברים חדשים העשויים להשפיע על חיי הקורא.

אך הפוסקים דחו את ההיתר הזה, משתי סיבות מרכזיות –

א. בימינו שהמידע גלוי וידוע לכל, קשה להתיר על סמך דברי ר"ת, שכתב שאינו יודע מה יתחדש לו (באר משה, אגרות משה).

ב. מכיוון שבעיתונים יש כתבות כלכליות ופרסומות מסחריות, שהם שטרי הדיוטות ממש, הרי שהחשש שחששו חז"ל שקריאת דברים אחרים תוביל לקריאת שטרי הדיוטות גדולה עוד יותר מהמקומות בהם חז"ל חששו (שאיילת יעבץ).

לאור הדברים הללו, בתשובת "במראה הבזק" התיירו לקרא מאמרים מעמיקים בשאלות חברתיות ובנושאים העומדים על הפרק, תוך אזהרה להימנע מקריאת כל דבר בו שיש לו קשר לחיי המסחר והכלכלה ובוודאי לא פרסומות מסחריות מכל סוג שהוא.

ספרי חכמה ומדע

דברי הרמב"ם בפירוש המשנה, שם אסר קריאת ספרי חכמה ומדע, הובאו לעיל –

פירוש המשנה לרמב"ם מסכת שבת פרק כג משנה ב

הטעם שאסרו למנותם מן הכתב שמא יקרא אגרות בשבת, וזה אסור, שכל זולת ספרי הנבואה ופירושיהם אסור לקרותו לא בשבת ולא ביום טוב, ואפילו היה בו דברי חכמה ומדע

מכיוון שאסור לקרוא דברים שאין בהם קדושה, ודאי שספרי חכמה ומדע בכלל זה. בסוף דברי הרא"ש, הרא"ש כתב שמסתבר שחכמים חלקו על רבי נחמיה רק לעניין הגזירה על כתיב הקודש. מדבריו משמע שמוסכם שאסור לקרוא כל ספר שאינו חלק מכתבי הקודש (ברם יתכן שהרא"ש סובר שספרי חכמה ומדע חשובים מספיק בכדי שחכמים יתירו לקרוא אף אותם). אך הרשב"א הקל בזה –

שו"ת הרשב"א חלק ז סימן רפח

נשאל אם מותר לטלטל ולקרות בספרי רפואות בשבת. והשיב שמוותר לקרות ומטלטלין אותם, מפני שהן ספרי חכמה וכך הורה הרמב"ן. ומה שחזרו רז"ל לקרות בשטרי הדיוטות בשבת לא דמי להא ופיי שטרי הדיוטות מזכרת חובותיו מדוע הרשב"א לא מקבל את קולת הרמב"ן בעניין קריאת מכתבים, אך מסכים ומקל בספרי חכמה? הגר"ז מלאדי מבאר –

שולחן ערוך הרב אורח חיים סימן שז סעיף לא

יש אומרים שאסור ללמוד בשבת וביו"ט רק בדברי תורה ויראת שמיים, ואפילו בספרי חכמות אסור, שכל ספר שאין בו סרך קדושה יש לגזור משום שטרי הדיוטות ... ויש מתירים בכל ספרי חכמות וספרי רפואות, מפני שדבר חכמה אינו מתחלף בשטרי הדיוטות, ואין לגזור על זה בשביל זה, וכן נוהגין להקל

הגר"ז מלאדי מסביר שהרשב"א סובר שאם יקרא מכתבים, עשוי לקרוא שטרות עסקיים. אך אם קורא דברי חכמה, אין חשש שיעבור לקריאת שטרות עסקיים.

נשוב לסוף דברי בעלי התוספות שהובאו לעיל –

תוספות מסכת שבת דף קטז עמוד ב

אותן מלחמות הכתובין בלע"ז נראה לרבינו יהודה דאסור לעיין בהן, דלא גרע מהא דתניא בפי' שואל (לקמן קמט). כתב שתחת הצורה והדיוקנאות אסור לקרות בהן בשבת. ואפילו בחול לא ידע ר"י מי התיר, דהוה ליה כמושב לצים

בעלי התוספות הגדירו את שטרי ההדיוטות כשטרות עסקיים, והתיירו קריאת מכתבים. אך אסרו עיון בספרי היסטוריה הכתובים בלע"ז. ברם מדברי ר"י, שכתב שהספרים הללו הם בבחינת 'מושב לצים', משמע שמדובר בספרים שיש בהם מיתוסים של דתיהם הטועות וכתבים נוספים שיש בהם בעייתיות, ולא ספרי היסטוריה.

מדוע בעלי התוספות אסרו רק את קריאת הספרים שאינם כתובים בלשון הקודש? לכאורה ניתן להעלות שלוש אפשרויות לכך –

1. הלע"ז אינו משפיע על האיסור באופן ישיר. המשמעותי הוא התוכן של הספר. ספרי החכמה וההיסטוריה שבעלי התוספות הכירו שהיו כתובים בלע"ז היו ספרים שלא התאימו לשבת.
 2. כפי שראינו לעיל, בעלי התוספות לא הרחיבו את איסור הקריאה בשטרי הדיוטות באופן משמעותי. על כן מותר לקרוא ספרי היסטוריה וספרי חכמה בשבת. אך יש בעיה בקריאת דברים שאין בהם סרך קדושה בלע"ז בשבת.
 3. לפי בעלי התוספות, מה שנאסר הוא קריאת שטרי הדיוטות, וקריאת הכתב שתחת הדיוקנאות. ספרי היסטוריה וכדו' דומים לכתב שתחת הדיוקנאות, ועל כן אסורים בקריאה. אך אם הספרים כתובים בלשון הקודש, יש היתר לקרוא אותם.
- נראה שהרמ"א לומד את דברי בעלי התוספות כאפשרות השלישית –

דרכי משה הקצר אורח חיים סימן שז אות ח

יש לדקדק מדבריהם דלא נאסר לקרות בשטרי הדיוטות אלא כשכתובים בלשון לע"ז, אבל אם כתובים בלשון הקודש – מותר לקרות בהן, דהלשון בעצמו יש בו קדושה, ולומד ממנו דברי תורה.

הרמ"א מסביר שלפי בעלי התוספות יש היתר מיוחד לקרוא ספרים בלשון הקודש! הרמ"א מתלבט אם ראשונים אחרים, שאסרו קריאה בספרי חכמות, אסרו את קריאתם מפני שהספרים שהם הכירו היו כתובים בלע"ז, ואילו היו כתובים בלשון הקודש היו מסכימים להתיר. ברם הוא מסיק שגם אם הם חולקים, יש לסמוך על בעלי התוספות, מכיוון שהאיסור הוא מדרבנן בלבד –

אבל לא נראה כן ממה שאכתוב בסמוך לדעת מקצת רבנותא דאסרו לקרות בספרי חכמות חיצוניות אף על גב דמסתמא הם כתובים בלשון הקודש ... ואפשר דאף הרמב"ם והר"ן והמגיד משנה לא אסרו אלא בימים הראשונים שהיו כתובים כל הפירושים והחכמות בלשונות אחרות, כמו שידוע מספרי הרמב"ם שהוצרכו להעתיק אחר כך אבל בלשון הקודש נראה דשרי ... מיהו נראה מאחר דאינו אלא איסור דרבנן דיש לסמוך אדקדוק דברי התוספות לקרות בהן כשהן כתובים בלשון הקודש. ולכן נוהגין גם כן לקרות בספרי החכמות בשבת

הרמ"א אף פוסק את דבריו אלו להלכה –

הגהת הרמ"א על השולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שז סעיף טז

נראה לדקדק הא דאסור לקרות נשיחת חולין וספורי מלחמות. היינו דוקא אם כתובים בלשון לע"ז, אבל בלשון הקודש, שרי. (וכנ"ל מלשון שכתבו התוספות פרק כל כתבי, וכן נהגו להקל בזה).

אך הב"ח חולק על הבנה זו –

ב"ח אורח חיים סימן שז אות ה

מיהו נראה לפע"ד דלשון הפוסקים לא משמע הכי, אלא כל שטרי הדיוטות ומלחמות אפילו כתובים בלשון הקדש אסור לקרות בהן. והא דנקטו התוספות "מיהו אותן מלחמות הכתובים בלע"ז וכי לא באו אלא להורות מקום האיסור, והוא דדווקא אותן מלחמות של מלכי האומות זה עם זה, שחיברו האומות בלשון לעז, הוא דאסור, אפילו היו מעתיקין אותן מלשון לעז ללשון הקדש, כיון דאינן אלא שטרי הדיוטות ממש. מה שאין כן ספר יוסיפון וספר דברי הימים של רבי יוסף הכהן וכיוצא בהן, דיש ללמוד מספריהם כמה דברי מוסר ויראת שמיים, אפילו העתיקם ללשון לעז מותר לקרות בהן

ועוד אפשר לומר דנקטו התוספות לעז משום דכתבו בסוף דבריהם ואפילו בחול לא ידע ר"י מי התיר דה"ל מושב לצים עכ"ל דכשכתובים בלשון לעז דוקא ה"ל מושב לצים דאלו היו כתובים בלשון הקדש לא ה"ל מושב לצים ואינו אסור אלא בשבת. והכי נקטינן דכל שטרי הדיוטות וספורי מלחמות אפילו כתובים בלשון הקדש אסור לקרות בהן בשבת דלא כהרב בהגהת שלחן ערוך נ"ל:

האפשרות הראשונה שמציע הב"ח היא כאפשרות שהזכרנו לעיל. אין הבדל בין ספר הכתוב בלשון הקודש לבין ספר הכתוב בלע"ז. מה שקובע הוא התוכן, ובזמנם, רוב ככל הספרים שנכתבו בלשון הקודש היו ספרים שהתאימו לאווירת השבת, והספרים בלע"ז לא התאימו. במשנה ברורה (ש"ז ס"ק נ"ח) פסק כדברי הב"ח. השולחן ערוך אסר את הקריאה בספרי מלחמות, והביא מחלוקת בעניין ספרי חכמה –

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שז סעיף יז

אסור ללמוד בשבת ויו"ט, זולת בד"ת; ואפילו בספרי חכמות אסור; ויש מי שמתיר

כפי שלמדנו לעיל, הגר"ז מלאדי כותב שנהוג להקל. אף הגר"א (על סימן שח סעיף נ) פוסק כרשב"א. כדבריהם פוסק המשנה ברורה (סקס"ה, וסימן ש"ח ס"ק קס"ד).

לסיכום:

מהרמב"ם בפירוש המשנה ומבעל המאור עלה שאסור לקרוא ספרי מדע וחכמה.

הרשב"א והרמב"ן התירו. הרמב"ן לשיטתו, שפוסק שאין להרחיב את איסור קריאת שטרי הדיוטות מעבר למפורש בגמרא. הגר"ז מלאדי מבאר שהרשב"א החמיר במכתבים והקל בספרי חכמה, מפני שמקריאת מכתבים עלול לעבור לקריאת שטרות עסקיים. אך מקריאת ספרי חכמה אין חשש שיעבור לקריאת שטרות עסקיים.

בעלי התוספות הקלו במכתבים, אך אסרו קריאת ספרי היסטוריה של מלחמות הכתובים בלע"ז.

הרמ"א לומד בדבריהם שספרי היסטוריה כלולים בכתב המהלך תחת הצורה, אלא שיש קולא מיוחדת לקריאת לשון הקודש. מהדברים עולה שמותר לקרוא דברים שמפורש שכלולים בגזירה אם הם כתובים בלשון הקודש, וכך פסק הרמ"א בהגהותיו, והוסיף שנהגו להקל.

הב"ח חולק על כך. הוא מבאר שאין היתר מיוחד לקריאת לשון הקודש. בעלי התוספות הבחינו בין ספרים הכתובים בלע"ז, שבדרך כלל אין בהם תוכן ההולם את קדושת השבת, לבין ספרים בלשון הקודש, שבדרך כלל יש בהם דברים המעוררים ליראת שמיים וכדו'. אך המדד לשיטת הב"ח הוא תוכן הספר, ולא שפתו ולשונו.

השו"ע אוסר את הקריאה בספרי מלחמות, והביא את המחלוקת בעניין ספרי חכמה. למעשה הגר"ז מלאדי כתב שנהוג להקל בספרי חכמה, וכן הגר"א פסק כרשב"א, וכדבריהם פסק במשנה ברורה.

קריאה לתענוג

למדנו לעיל את דברי הגמרא שאסרה את קריאת הכתב המהלך תחת הצורה. השו"ע פסק את דברי הגמרא

שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שז סעיף טו

כותל או וילון שיש בו צורות חיות משונות, או דיוקנאות של בני אדם של מעשים, כגון מלחמות דוד וגלית, וכותבים "זו צורת פלוני" ו"זה דיוקן פלוני" – אסור לקרות בו בשבת בהקשר של היתר ריצה לתענוג בשבת, כתב הסמ"ק –

ספר מצוות קטן מצוה רפא

אל ידלג ואל ירוץ בשביל חפציו להרוויח, אבל לדבר מצוה מותר ונראה לי כי בחורים המתענגים בריצתם, ובקפיצתם, מותר שאינם רוצים להרוויח, וכן לראות כל דבר שמתענגים בו לראות

אסור לרוץ בשביל להרוויח, אך מותר לדבר מצווה או להנאה. הסמ"ק מסיים שמותר "לראות על דבר שמתענגים בו לראותו". דבריו נפסקו בשו"ע (סימן ש"א סעיף ב). המג"א מבאר שאין איסור לראות את הדיוקנאות, שנאסרו בסימן ש"ז, אם נהנה בראייתם –

מגן אברהם סימן שא ס"ק ד

פירוש - אף על פי שאסור לראות דיוקנאות, כמ"ש סי' ש"ז סט"ו, מכל מקום אם הראיה עונג לו – מותר לראות אך רבים מהפוסקים ביארו שלא זו הכוונה –

ב"ח אורח חיים סימן שא אות ג

כלומר – וכן מותר להם לרוץ או לדלג כדי לראותו, כיוון שאינו רץ אלא להתענג בראייתו, דמקיים מצווה בריצה ובדילוג זה, כיוון שאינו עושה להרוויח, דאז ודאי אסור, דהוה ליה הלוכו של חול

הב"ח מבאר שדברי הסמ"ק נאמרו בהקשר של ריצה. מותר לרוץ לדבר מצווה, וכן מותר אם נהנה מהריצה עצמה, וכמו כן אם נהנה מראיית הדבר אליו רץ. אך אין כאן קולא מיוחדת לראות דברים שראייתם נאסרה. המשנה ברורה (ס"ק ג, וכן עיין בביאור הלכה סימן ש"ז ד"ה *כל דבר) פסק כדברי הב"ח, ודחה את ההיתר אם מתענג בראייתו.

קריאה לצורך ובהקשר של מצווה

ב"ח אורח חיים סימן שז אות ה

מה שנהגין שהשמש קורא לסעודה מתוך הכתב הוא איסור גמור שהרי הוא קורא בשטרי הדיטות ממש לכאורה דברי הב"ח פשוטים. כשם שאסור למנות את אורחיו ומנותיו מהכתב, כך גם אסור לקרוא לאורחים מהכתב. אך המג"א הצדיק את המנהג שהב"ח מתייחס אליו –

מגן אברהם סימן שז ס"ק טז

ואני אומר מנהג ישראל תורה הוא, דהא חשבונות של מצוה שרי ... והכא היא גופה גזירה אטו חשבונות, דשרי בשל מצווה

המג"א מניח שאיסור קריאה בשטרי הדיטות הוא משום "ממצוא חפצך". כשם שחפצי שמיים מותרים, כך גם קריאה בחפצי שמיים. אך הדברים הללו מפתיעים. הלוא הגמרא אסרה קריאת רשימת אורחיו! הפרשנים עסקו בקושיה זו –

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן שז ס"ק טז

השמש קורא מכתב, דשמה ימחוק לא שייך בשמש, רק בעל הבית, ומשום הכי בעל הבית אסור ראשית, חשש המחיקה שייך רק במי שיש לו סמכות למחוק. לשמש אין סמכות למחוק, ולכן מצד חשש מחיקה אין איסור שיקרא. ברם, זה מתוך רק את חשש המחיקה. זה עדיין לא מצדיק לקרוא ברשימה, ללא ההצדקה שמדובר בצורך מצווה, כפי שממשיך ומחדד הפרי מגדים –

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן שז ס"ק טז

היינו סעודת מצוה, זימן "אורחים" דהוה סעודת מצוה "בבאו מן השדה" הפרי מגדים רומז לדברי תרומת הדשן (דבריו נפסקו, בלשון אחרת, ברמ"א בסימן של"ג סעיף א) –

תרומת הדשן סימן עב

יראה דאם באו לו אורחים לביתו, יש להקל לכבודם ולצורכם, כמו לצורך שאר מצוה. כדאמרינן בהדיא (שבת קכז ע"א): גדול הכנסת אורחים ממצות בית המדרש. והתם נמי אשבות דשבת קאי. אמנם אם זימן אורחים לסעוד סעודה בביתו, אבל לא נתארחו אצלו, כי האי גוונא אין לנו ראייה להקל. דהתם אאורחים שבאו מן השדה לביתו קאי כלומר, הקולות שנאמרו לכבוד אורחים נאמרו על אורחים "שבאו מן השדה", כלומר – אורחים שאין להם היכן לאכול. אם כך, הגמרא דיברה על אורחים שאדם מזמין לביתו לסעודת מרעות, שאינו נחשב צורך מצווה המצדיק לקרוא בשטרי הדיוטות. לעומת זאת, המג"א הצדיק את המנהג לקרוא רשימה בשביל אורחים שאין להם היכן לאכול סעודת שבת, שזה נחשב צורך מצווה. השבות יעקב פותח בהצעת דברי המג"א, אך דעתו אינה נוחה בכך. לכן הוא מציע יישוב רחב יותר למנהג –

שו"ת שבות יעקב חלק ג סימן כא

ני"ל ישוב המנהג כפשוטו, דעל קריאת השמש מתוך הכתב לא גזרו חכמים מעולם רק על בעל הבית קאמר ... מה שאין כן על השמש מעיקרא לא גזרו אפילו לסעודת הרשות. והטעם ני"ל דיש לחוש לחורבה ותקלה וכדאי בש"ס דגיטין דף נ"ה ע"ב אקמצא ובר קמצא חרב ירושלים לכך התירו לקרוא המזומן מתוך הכתב כדי שלא יטעה כני"ל השבות יעקב מסביר שכבר יש תקדים לנזק עצום ממדים בכך שהשמש טועה באורחים, ולכן יש היתר מיוחד לשמש לקרוא לאורחים מתוך הכתב. לשיטתו, אם כן, מדובר בדין פרטי ביותר. לשיטת המג"א והפמ"ג עולה כאן היתר כללי ומשמעותי. נחמד אותו – כאמור, שלושה טעמים נאמרו לאיסור קריאת שטרי הדיוטות והדברים שנאסרו אטו יקרא שטרי הדיוטות – א. פגיעה בקדושת השבת. ב. "ממצוא חפצך". ג. שמא ימחק/יכתוב. מדברי המג"א, כפי שביארו הפמ"ג, עולה ההיתר הבא: כאשר קורא כתבים שיש בהם צורך מצווה, חששות א' וב' סרים – אין כאן פגיעה בקדושת השבת, שהרי עוסק במצווה, וכן אין כאן עיסוק ב"חפצך", אלא בחפצי שמיים. אם ימצא פיתרון לחשש ג', אין איסור כלל. במקרה שלהם – זימון האורחים (כפי שהוגדרו לעיל) נחשב צורך מצווה (מעתה סרו איסורים א' וב'), ומכיוון שמדובר בשמש, ולא בעל הבית, אין חשש שימחק. הפוסקים יישמו את המבנה הזה במצבים נוספים.

פתחי שערים על שער אפרים שער י ס"ק לו

בעניין לקרוא מתוך הכתב הנפטרים שצריך להזכיר צ"ע אם מותר לעשות כן ביום טוב ... העולם נוהגים היתר בזה ... ני"ל שהוה ליה צורך מצווה, דהא נודרים צדקה בעדם ... וגם ידוע כי צער הוא לו כשישכח ויצא מלבו אחד מקרוביו ואתי לאמנועי משחמת יום טוב. ועוד נלע"ד ... בזה שהוא צורך היום ליכא למגזר אטו שטרי הדיוטות ובזה, כי רבים הוא, ורבים מדכרי אהדדי

הזכרת נשמות ביום טוב חשובה מאוד לקרובי הנפטר. לכן הפוסקים ראו בכך צורך מצווה ומניעת צער ביום טוב. כאמור, זה פותר את החששות א' וב'. לגבי החשש שמא ימחק, הפתחי שערים ביאר שמכיוון שרבים עומדים יחד איתו, אין חשש שימחק.

❖ **הרחבות – האם קריאה משותפת פותרת את החשש שמא ימחק? חזרה לסוגיית מחלוקת אביי רב ביבי**

דבר דומה הובא כאפשרות גם בפרי מגדים (במקום אחר) –

פרי מגדים אורח חיים אשל אברהם סימן שז ס"ק יז

לקרות שני בני אדם, שמא ימחוק ליכא, ושטרי הדיוטות איכא

נשוב ונחיד את מה שכתב הפרי מגדים – הקריאה יחד עשויה להסיר את חשש המחיקה, מכיוון שהאחד זכיר לשני, אך לא מתירה את הקריאה אם היא לא נעשית בהקשר של מצווה. לאחר שהמשנה ברורה מביא את דברי המג"א, הוא מוסיף דברים דומים לדברי הפתחי שערים –

משנה ברורה על שולחן ערוך אורח חיים הלכות שבת סימן שז ס"ק מז

כ"ש דמותר לשמש להכריז כרוז בבית המדרש מתוך הכתב

המשנה ברורה מתיר לגבאי לקרוא מתוך הכתב. ברם הפתחי שערים עצמו מתלבט אם ניתן להקל כך בכתבים של הגבאי –

פתחי שערים על שער אפרים שער י ס"ק לו

(שמא) נחמיר בשמש, שמא ימחק ... דווקא בשמש, שהוא באחד ומי ישיבנו, אם ירצה ימחק

בשש"כ הביא בשם הרב אלישיב הצדקה אחרת לקריאה מתוך כתב ללא החשש שמא ימחק –

שמירת שבת כהלכתה (מהדורה תשע) פרק כט ס"ק קלג

בספר מקרא קודש הביא בשם הגרי"ש אלישיב שליט"א שהואיל ובימינו אין מכינים מספר מדויק של מנות, ממילא אינו בהול ולא יבוא למחוק. ולכן מותר לבעל הסעודה לקרוא את רשימת האורחים, עכ"ד. אבל במקום שיש מעקב אחר האורחים, כגון בבתי מלון, לכאורה יהיה אסור לקרוא את שמות האורחים מתוך הכתב (ואולי בבית חולים יהיה מותר לקרוא רשימות אלו כדי לדאוג למצבם של החולים)

רבנות –

סימן שז סעיפים יב - יז

סיכום

טעם איסור קריאת שטרי הדיוטות

עלו בראשונים שלושה טעמים לאיסור קריאת שטרי הדיוטות –

- א. מפני קדושת השבת, שאין ראוי לקרוא בה דברים שאין בהם קשר לקדושה – 'סרך קדושה' (רמב"ם בפירוש המשנה, בעל המאור, יתכן שאף כוונת הר"י מלוניל בפירושו הראשון).
- ב. חלק מאיסור "ממצוא חפצך ודבר דבר" (ר"ש שהובא בהגהות מיימוניות, ר"י שהובא ברא"ש).
- ג. שמא יעשה מלאכה (ר"י מלוניל בפירושו השני – שמא יכתוב. רמב"ם בהלכות – שמא ימחק).

מהי "קריאה"?

הראב"ה בשם רבנו שמואל פוסק שהאיסור הוא לקרוא את השטרות, אך אין איסור לעיין בהם בעיניו. שבלי הלקט הביא מחלוקת בזה. בדבריו עולה שהאוסרים את העיון אסרו זאת מפני החשש שאם יעיין, סופו שגם יקרא בפיו. הגר"ז מלאדי חידד שבשטרות עסקיים אסור אפילו לרפרף, מפני שניכר שעוסק בחפציו. למעשה השו"ע והגרש"ז צירפו את שיטת הראב"ה לקולא.

קריאת מכתבים

האם מכתבי שלום כלולים בגזירת שטרי הדיוטות? מהראשונים עלו שלוש שיטות –

- רש"י – מכתבים הם שטרי הדיוטות.
- ר"ת ורמב"ן – מכתבים אינם שטרי הדיוטות, ואף יש להתיר את קריאתם בשבת (רבנו ירוחם – יש לקבל את דבריהם במכתבים שיתכן ויש בהם נחיצות מיוחדת).
- רא"ש, רבנו יונה, רשב"א – אמנם שטרי הדיוטות הם שטרי מסחר בלבד. אך יש לגזור על כל כתב חולין שמא יקרא בשטרי ההדיוטות.
- הרמב"ם בפירוש המשנה ובעל המאור ודאי אוסרים שטרי הדיוטות, אך אין זה ברור אם סברו כרש"י או כרא"ש.
- השו"ע הגדיר שטרי הדיוטות כרש"י, אך הקל לקרוא אגרות בצירוף של שני דברים – 1. "אינו יודע מה כתוב בה" – כפי שכתב ר"ח, שמא יש שם דברים הקשורים לפיקוח נפש וכדו'. 2. "לא יקרא בפיו אלא יעיין" – על סמך דברי הראב"ה.

קריאת עיתונים ועלוני שבת

בעלי התוספות התירו קריאת מכתבים בשבת, בין השאר מכיוון שיתכן ויש בהם ידיעות משמעותיות לחייהם של אנשים. לאור זאת השבות יעקב התיר קריאת עיתון, שודאי שיש בו דברים חדשים העשויים להשפיע על חיי הקורא.

אך הפוסקים דחו את ההיתר הזה, משתי סיבות מרכזיות –

1. בימינו שהמידע גלוי וידוע לכל, קשה להתיר על סמך דברי ר"ת, שכתב שאינו יודע מה יתחדש לו (באר משה, אגרות משה).
 2. מכיוון שבעיתונים יש כתבות כלכליות ופרסומות מסחריות, שהם שטרי הדיוטות ממש, הרי שהחשש שחששו חז"ל שקריאת דברים אחרים תוביל לקריאת שטרי הדיוטות גדולה עוד יותר מהמקומות בהם חז"ל חששו (שאלת יעבץ).
- לאור הדברים הללו, בתשובת "במראה הבזק הורו להימנע מקריאת כל דבר בו קשה להימנע מקריאת כתבים כלכליים או פרסומות מסחריות, כולל עיתונים, עלוני שבת, והדומים לאלו.

ספרי חכמה ומדע, ולשון הקודש

מהרמב"ם בפירוש המשנה ומבעל המאור עלה שאסור לקרוא ספרי מדע וחכמה.

הרשב"א והרמב"ן התירו. הרמב"ן לשיטתו, שפוסק שאין להרחיב את איסור קריאת שטרי הדיוטות מעבר למפורש בגמרא. הגר"ז מלאדי מבאר שהרשב"א החמיר במכתבים והקל בספרי חכמה, מפני שמקריאת מכתבים עלול לעבור לקריאת שטרות עסקיים. אך מקריאת ספרי חכמה אין חשש שיעבור לקריאת שטרות עסקיים.

בעלי התוספות הקלו במכתבים, אך אסרו קריאת ספרי היסטוריה של מלחמות הכתובים בלע"ז.

הרמ"א לומד בדבריהם שספרי היסטוריה כלולים בכתב המהלך תחת הצורה, אלא שיש קולא מיוחדת לקריאת לשון הקודש. מהדברים עולה שמותר לקרוא דברים שמפורש שכלולים בגזירה אם הם כתובים בלשון הקודש, וכך פסק הרמ"א בהגהותיו, והוסיף שנהגו להקל.

הב"ח חולק על כך. הוא מבאר שאין היתר מיוחד לקריאת לשון הקודש. בעלי התוספות הבחינו בין ספרים הכתובים בלע"ז, שבדרך כלל אין בהם תוכן ההולם את קדושת השבת, לבין ספרים בלשון הקודש, שבדרך כלל יש בהם דברים המעוררים ליראת שמיים וכדו'. אך המדד לשיטת הב"ח הוא תוכן הספר, ולא שפתו ולשונו.

השו"ע אוסר את הקריאה בספרי מלחמות, והביא את המחלוקת בעניין ספרי חכמה. למעשה הגר"ז מלאדי כתב שנהוג להקל בספרי חכמה, וכך פסק במשנה ברורה.

קריאה לתענוג

המג"א למד בדברי הסמ"ק שהקל לעיין בדברים שנגזר עליהם איסור שמא יקרא בשטרי הדיוטות אם מעיין בהם לתענוג. אך הב"ח ביאר שלא זו כוונת הסמ"ק, ודבריו נדחו מההלכה.

קריאה לצורך ובהקשר של מצווה

כאמור, שלושה טעמים נאמרו לאיסור קריאת שטרי הדיוטות והדברים שנאסרו אטו יקרא שטרי הדיוטות – א. פגיעה בקדושת השבת. ב. "ממצוא חפצך". ג. שמא ימחק/יכתוב.

מהפוסקים עולה ההיתר הבא: כאשר קורא כתבים שיש בהם צורך מצווה, חששות א' וב' סרים – אין כאן פגיעה בקדושת השבת, שהרי עוסק במצווה, וכן אין כאן עיסוק ב"חפצך", אלא בחפצי שמיים. אם ימצא פיתרון לחשש ג', אין איסור כלל.

המג"א ופמ"ג יישמו את ההיתר לאפשר לשמש (שאינן חשש שימחק, מכיוון שהוא השמש ולא בעל הבית) לקרוא לאורחים מתוך כתב, אם מדובר בסעודת מצווה (סעודת מצווה או אורחים שאין להם מקום אחר לסעוד).

המשנה ברורה ובפתחי שערים על שער אפרים כתבו היתר דומה ביחס לגבאי שקורא רשימות בבית הכנסת (שיש בהם הקשר של קודש ומצווה), שם אין חשש שימחק, הן מצד שאין לו סמכות לעשות זאת, והן מצד שהציבור יזכירו לו.

בזאת סיימנו את השיעורים שעסקו ב"ממצוא חפצך ודבר דבר", ואת הסדרה שעסקה בכבוד ועונג שבת. בעזרת ה' בשיעור הבא תתחיל הסדרה הבאה, שתעסוק בהלכות מוקצה.